

1.1.1. ALAPFOGALMAK (Tér és idő)

Azt mondjuk, tér; azt mondjuk, idő; azt mondjuk, változás, mozgás. Micsodák ezek?

Mindenekelőtt, persze, szavak.

Olyan szavak, amelyek jelentenek is valamit; észbeli tényeket, fogalmakat jelentenek; jelentésük megközelítőleg az általuk jelölt fogalmak tartalmával azonos. Amellett tehát, hogy szavak, mindenestre még fogalmak is.

Ha fogalmak, akkor absztrakciók, természetesen.

Minek az absztrakciói?

A valóságé, természetesen, az érzékelésből kiinduló emberi agyműködés valóságból elvont absztrakciói; alapfogalmak, gondolkodásunk alapkategóriái.

Egy fogalom akkor helyesen absztrahált, hiteles fogalom, ha valamely valóságbeli ténynek, tényleges összefüggésnek felel meg.

Vajon megfelelnek-e valóságbeli tényeknek a fentebb említett észbeli tények? Helyesen megalkotott, hiteles fogalmakat jelentenek-e például tér és idő szavaink?

Bárki megesküdhetik arra, hogy igenis, valóságbeli tényeknek megfelelő, helyes és pontos fogalmak – mégsem hiszem el.

Megítélésem szerint ezek a kategóriák jellegzetes példái annak, hogyan hasogatja, aprózza fel az emberi gondolkodás a világegészet, hogyan emberiesíti a világot, hogyan racionalizálja, antropomorfizálja az embertelent. Egyszóval jellegzetes bizonyítékai annak, hogy a fogalmi gondolkodás eleve nem reflektálhatja hitelesen a világot; a valóságról nem lehet emberi nyelven beszélni. Vagy legalábbis nagyon nehéz.

Mi az, hogy tér, mi az, hogy idő?

Azt mondják, ezek a létezés dimenziói.

Mi az, hogy lét, mi az, hogy dimenzió?

Azt mondják, tényleges, valóságbeli adottságok.

Nos, éppen ez az, amit nem hiszek el.

A „lét” üres fogalom, tautologikus absztrakció – erről még bővebben szólok.

A „dimenzió” belátásom szerint szintén absztrakció, akár a geometriai tér három iránya vagy az idő – sőt még ezeknél is inkább! A dimenziófogalom éppen a tér meg az idő fogalmak további absztrakciója. Amikor tehát a teret és az időt dimenzióknak nevezzük, az obscurus per obscurius logikai hibáját követjük el. De ha ez, mondjuk, még rendjén is volna, mindenesetre antropomorf fogalmakat újabb antropomorf fogalommal határozunk meg.

A valóságban ugyanis nincs külön tér és külön idő, ott egységes világfolyamat van. A tér-idő komplexum létét, állandó változását, szummálódását nevezzük világfolyamatnak. Csakhogy ennek az egységnek érzékelésére nincs receptorunk. Helyesebben: az emberi intellektusban nincs olyan analizátor, amely a tér-idő komplexumot a maga egységében értelmezhetné.* Van térérzékünk és van időérzékünk, de tér-idő érzékünk nincsen. Van tér-

* Erre vonatkozó analizátorunk az egységes tér-idő komplexumot anyagnak, fénynek stb., egyszóval *konkrét dolgoknak* értelmezi.

képzetünk és időképzetünk, de tér–idő képzetünk nincsen. Ezért (analizátoraink természetéből következőleg) az emberi intellektusban elválasztva, kettéhasítva, külön-külön jelennek meg az „egymás mellett” (a tér) és az „egymás után” (az idő) képzetei; szóval a kiterjedés meg a tartam. Tér és idő fogalmunk éppen ezekből a képzeteinkből absztrahálódott. Azt is mondhatjuk tehát, hogy tér és idő fogalmainkban nem a való világ, hanem csak analizátoraink természete jelenik meg. Nem a valóság tényleges vonásait, hanem csak az intellektus természetét fogalmasítják (és vetítik rá a világra).

Hiszen valami ilyesmit állított annak idején Kant is. Nem éppen ezt, de valami nagyon hasonlót. Azt mondta: tér és idő szemléleti formák; nem tudni, mi az, ami szemléletünknek ezekben a formáiban megjelenik. Nos, mi már tudjuk. Ezekben a szemléletinek nevezett „formákban” maga az egységes „szubsztancia”, az önmagát szummáló tér-idő komplexum jelenik meg. A „szemléleti forma” kifejezés tehát helytelen, vagy legalábbis magyarázatra, értelmezésre szorul. Számunkra már nem azt jelenti, hogy ilyesmi csak a fejünkben van, a világban nincsen, hanem azt, hogy az emberi agyműködés valamely ténylegesen létező *egységet* a maga szerkezetének megfelelően felapróz, kettészeli, két különálló képzetre, s azt követően két különálló fogalomra hasít.

A világfolyamat nem más, mint az idő térbelisége, a tér időbelisége. A térstruktúra állandó változását, öngeneráló szummálódását nevezzük világnak. A tér-idő egység a valóságban megbonthatatlan. Az idő: folyamatos jelen, a világstruktúra mindenkori jelen állapota, amelyet az előző (elmúlt) állapotok generálnak. Az időnek tehát nincs külön léte: kizárólag a térstruktúra állandó változásban ölt testet, mondhatni azonos azzal. És mi mégis külön időről és persze külön térről beszélünk; úgy bánunk ezekkel a fogalmainkkal, mintha megállhatnának egymás nélkül, magukban is; mintha önálló létük lehetne; úgy vonjuk be azokat ítéleteinkbe, szillogizmusainkba, mint valóságbeli tényeket, azoknak megfelelő, pontos, hiteles absztrakciókat. Hát absztrakcióknak tényleg absztrakciók, csak hogy nem önállóak, korántsem hitelesek.

A „tér” és az „idő” a valóságnak nem azonos, hanem különböző szempontokból elvégzett absztrakciói. Praktikus életszükség-

leteinkből, analízatoraink természetéből fakadnak. Ítélje meg bárki: előállhat-e az ily módon felépült fogalmi rendszerből, magából a fogalmi gondolkozásból hiteles reflexió? Előállhat-e belőle bármi egyéb, mint örökös, leküzdhetetlen gondolati botrány és bonyodalom? Már maga a tény, hogy külön tér és külön idő szavunk van, a valóságbeli tényre (a tér-idő komplexumra) viszont egyáltalán nincsen szavunk, hanem ezekből a szavakból ragasztjuk össze – már maga ez az egyetlen tény szükségképp kudarca ítéli a nyelvet, gondolatszerűvé, antropomorffá torzítja világképünket. Ami gondolkodásunkban megjelenik, az nem a valódi, hanem csak egy fogalmakra, szavakra tördelt, racionalizált, mondhatni emberszabású világ. A valódiról nem lehet, vagy legalábbis nagyon nehéz emberi nyelven beszélni.

De azért próbáljuk csak meg.